

Orta Asya Devlet Başkanları İstişare Toplantısı Raporu

Giriş

Orta Asya'da bölgesel iş birliği son yıllarda yeni bir ivme kazandı. Bu, Orta Asya ülkelerinin giderek daha belirgin bir bölgesel aktör hâline geldiğini göstermektedir. Orta Asya özelinde bağımsızlık sonrası dönemde her ülke kendi iç dönüşümlerine odaklanmıştı, lakin 2018'de ilk toplantısı Kazakistan'da yapılan Orta Asya Devlet Başkanları İstişare Toplantısı ile bu dağınıklık planlı ve düzenli bir siyasi diyaloga dönüştü. Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan'ın katılımıyla şekillenen bu yapı, zamanla yalnızca "istişare platformu" olmamış, bölgenin önemli konularının belirlendiği en üst düzey toplantıya dönüşmüştür.

Toplantının başlatılması fikri ise aslında daha erken bir döneme dayanmaktadır. Bu süreç, 2017 yılında Özbekistan Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev'in bölge devletleri arasında düzenli istişare mekanizmasının kurulması yönündeki çağrısıyla şekillenmeye başlamış ve Mirziyoyev'in girişimi bölgesel diyalogun yeniden canlanmasında belirleyici bir rol oynamıştır.

Söz konusu platform, SSCB sonrası dönemde bölgede ortaya çıkan sınır anlaşmazlıkları, su paylaşımı gerginlikleri ve siyasi anlaşmazlıklar gibi kritik problemlerin üçüncü bir aktöre ihtiyaç duyulmadan, doğrudan bölge içi mekanizmalarla çözülmesine imkan tanımıştır. Bu yönüyle istişare toplantıları, hem bölgesel bağımsızlığın korunması hem de karşılıklı güven ortamının güçlenmesi açısından önemli bir işlev üstlenmiştir.

Resmî bir örgüt olmasa da, istişare toplantılarında liderler bir araya gelip güvenlikten ekonomiye, sudan ulaştırmaya kadar pek çok kritik konuda ortak bir duruş sergileyebiliyorlar. Bu, oldukça önemli bir noktadır. Su kaynaklarının paylaşımı, Afganistan kaynaklı sınır riskleri, Orta Koridor ve Trans-Hazar bağlantıları gibi konular, her zirvede bölgenin geleceğine yön veren ana başlıklar hâline gelmiştir.

2018 Astana toplantısıyla başlayan bu görüşmelerde yıllar içinde önemli konular ele alınmıştır. 2019'da Taşkent zirvesinde ekonomik iş birliğine değinilmiş, 2021 yılında Türkmenbaş toplantısında pandemi sonrası dönemde güvenlik ve Aral Denizi meselesi merkeze alınmıştır. 2022 yılındaysa Çolpan-Ata toplantısında bölgesel iş birliğini kurumsallaştıran Yol Haritası ortaya konulmuş, ardından 2023 senesinde Duşanbe zirvesi ilk kez Azerbaycan'ın sürece davet edildiği yeni bir dönemi başlatmıştır. 2024 Aşkabat zirvesi ise ulaştırma projelerine odaklanarak formatın Avrasya çapında bir potansiyele sahip olduğunu göstermiştir.

Bu gelişmelerin tamamı, 2025 Taşkent Zirvesi'nde Azerbaycan'ın tam üye olarak katılmasına dair alınan karar ile yeni bir boyuta taşınmıştır. Çünkü Azerbaycan'ın tam üye olarak kabul edilmesiyle birlikte yapı ilk kez C-5'ten C-6 formatına geçmiştir. Bu adım, hem Orta Asya ile Güney Kafkasya arasında yeni bir siyasi köprü kurulması anlamına gelmekte, hem de bölgenin enerji, ticaret ve ulaşım altyapılarında daha geniş bir entegrasyona kapı açmaktadır.

Bu çalışma, Orta Asya Devlet Başkanları İstişare Toplantısı'nın yapısını, amaçlarını ve ilerlemesini analiz ediyor, aynı zamanda 2025 Taşkent Zirvesi'nin bölgesel siyasete getirdiği yeni çerçeveyi değerlendiriyor. Ayrıca, Tacikistan gibi formatın kurucu aktörleri açısından değişen dengeler ve Azerbaycan'ın tam üyeliğinin bölgesel iş birliklerine nasıl yeni bir dinamizm kattığı da çalışmanın odak noktaları arasında yer alacaktır.

1. İstişare Toplantısı Formatının Tanımı ve Amacı

Orta Asya Devlet Başkanları İstişare Toplantısı, 2018 yılında başlatılan siyasi bir platformdur, ancak klasik anlamda örgütlü bir yapı olarak kabul edilmez. Aksine, bölgede yıllardır eksik olan liderler arası doğrudan diyalog boşluğunu doldurmak için ortaya çıkan esnek ve bağlayıcı olmayan bir toplantı formatıdır. Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan bu sürecin ilk beş üyesidir. Aslında toplantının resmî bir sekreteryası veya yaptırım gücü olan bir karar organı bulunmamaktadır. Buna rağmen, bölge siyasetine yön veren en önemli masalardan biri hâline geldi.

Bu format aslında ülkelerin uzun süre birbirine uzak düşmesinin doğal sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Liderlerin bölgedeki sorunların dış aktörler olmadan kendi aralarında konuşarak çözmeyi düşünmesi de bu toplantıları daha da önemli kılmıştır. Yani, toplantının amacı sadece "konuşmak" değil, aynı zamanda bölgedeki temel konularda ortak bir zemin oluşturmak, en azından birbirini bilgilendiren düzenli bir siyasi ritim oluşturmaktır.

Toplantıların her birinin geniş gündemi olabiliyor ancak görüşmeler genelde beş ana konu etrafında şekillenmektedir. Her zirvede bu konulardan biri öne çıkıyor:

Güvenlik: Afganistan'daki durum, sınır sorunları, kaçakçılık, radikalizm ve bölgeye sızma riskleri.

Ekonomi: Bölge içi ticaretin artırılması, gümrük işlemlerinin kolaylaştırılması, ortak sanayi ve tarım projeleri.

Ulaşım: Orta Koridor, Trans-Hazar hattı, Çin-Kırgızistan-Özbekistan demiryolu gibi bölgenin Avrasya bağlantısını güçlendiren projeler.

Su ve Enerji Yönetimi: Amu Derya ve Sır Derya havzaları, hidroelektrik paylaşımı, su kullanımında koordinasyon.

Kültür ve Eğitim: Ortak kültürel mirasın korunması, öğrenci değişim programları, gençlik forumları.

Bu format resmî olarak yalnızca danışma niteliğinde olsa da, uygulamada bölgesel kararların belirlendiği ana platformlardan biri hâline geldi. Azerbaycan'ın 2025'teki tam katılımıyla toplantı C-6 oldu ve bu, masanın artık sadece Orta Asya'yı değil, Avrasya bölgesini de ilgilendiren konuları konuştuğunu gösteriyor.

2. Zirvelerin Kronolojik Analizi ve Dönüm Noktaları

Orta Asya Devlet Başkanları İstişare Toplantısı 2018’de başlamış ve ileriki yıllarda farklı ülkelerin ev sahipliğiyle devam etmiştir. Orta Asya Devlet Başkanları İstişare Toplantısı’nın başlatılması fikri 2017 yılında Özbekistan Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev tarafından ortaya atılmıştır. Böylece Mirziyoyev, Özbekistan Cumhurbaşkanı seçilmesinin hemen akabinde bölge ülkeleri ile istişareler yoluyla her anlamda istikrar sağlamaya istekli olduğunu ortaya koymuştur. Aynı zamanda, bu toplantıların her birinde önemli kararlar alınmıştır. Şöyle ki, toplantıların her biri kendi döneminin siyasi ve ekonomik koşullarına göre şekillenmiş, bazen güvenlik, bazen ekonomi, bazen de ulaştırma projeleri öne çıkmıştır. Aşağıda bu toplantıların her biri, sonuçları ve bıraktığı etki dikkate alınarak kısaca ele alınmaktadır.

2.1. 2018 Astana Zirvesi – Formatın Resmen Başlaması

İstişare formatının ilk toplantısı Astana’da yapıldı ve bu buluşma yeni dönemin başlangıcı niteliğindedir. Liderler ilk kez bölgesel meseleleri kendi aralarında masaya yatırdı. Su, enerji paylaşımı ve sınırlardaki kaynakların kullanımı gibi yıllardır çözülemeyen sorunlar ilk kez ortak bir masada konuşuldu. O dönem Orta Asya’da güven sorunları, su dağılımındaki eşitsizlikler ve ekonomik kopukluk hâlâ belirgindi. Astana buluşması bu dağınıklığı gidermeye yönelik bir irade beyanı oldu. Resmî bir örgüt kurulmamış olsa da, bu toplantı gelecekteki tüm zirveler için zemin hazırlayan bir “başlangıç koordinasyonu” işlevi gördü.

2.2. 2019 Taşkent Zirvesi – Ekonomik İşbirliğine İlk Ciddi Vurgu

2019’da Taşkent’te yapılan toplantı daha çok ekonomik konuların öne çıktığı bir zirveye dönüştü. Özellikle bölge içi ticaret hacminin artırılması, gümrük işlemlerinin sadeleştirilmesi ve sınır kapılarındaki geçiş prosedürlerinin iyileştirilmesi gibi başlıklar ele alındı. Dönemin ekonomik atmosferi, ülkelerin birbirleriyle ticari bağı güçlendirmelerini zorunlu kılıyordu. Taşkent zirvesi bu açıdan Orta Asya’nın ekonomik açıdan birbirine yaklaşmaya başladığı ilk toplantı oldu. Enerjinin taşınması, ulaştırma hatları ve yatırım ortamının iyileştirilmesi bu zirvede ağırlıklı tartışma konularındaydı.

2.3. 2021 Türkmenbaşı Zirvesi – Pandemi Sonrası Güvenlik ve Aral Denizi

2021’de buluşma Türkmenbaşı’nda yapıldı ve pandemi sonrası bölgeyi etkileyen ekonomik dalgalanmalar tartışmaların merkezine oturdu. Bununla birlikte, Aral Denizi’nin çevresel yıkımı, su kıtlığı, tarımsal verim kaybı gibi konular da gündeme taşındı. Liderler, iklim kaynaklı tehditlerin artık sadece çevresel değil, doğrudan güvenlik meselesi hâline geldiğini açıkça ifade ettiler. Bu toplantı, istişare formatının sadece politika veya ekonomi değil; çevre ve iklim temelli riskleri de ele alan daha geniş bir yapıya dönüşme eğilimini gösterdi.

2.4. 2022 Çolpan-Ata Zirvesi – Bölgesel Yol Haritasının Oluşturulması

2022’de Kırgızistan’ın Çolpan-Ata şehri önemli bir dönüm noktası oldu çünkü bu toplantıda 2022–2024 Dönemi için Ortak Yol Haritası kabul edildi. Yol Haritası; güvenlik, ekonomik

bağlantılar, ulaştırma koridorları ve su yönetimi gibi alanlarda ülkelerin karşılıklı adımlarını belirleyen ilk kapsamlı belgeydi. Toplantı, istişare formatının bir “alışkanlık” değil, giderek kurumsal nitelik kazanan bir çerçeveye dönüştüğünü gösterdi. Liderler burada Afganistan’daki gelişmelerin bölgeye etkisi konusunda ilk kez ortak uyarılar dile getirdi.

2.5. 2023 Duşanbe Zirvesi – Azerbaycan’ın İlk Daveti ve Yeni Aşama

2023’te Tacikistan’ın başkenti Duşanbe’de düzenlenen zirve hem içerik hem de atmosfer açısından dikkat çekiciydi. İlk kez bölge dışından bir lider — Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev — Tacikistan Cumhurbaşkanı İmamali Rahmon’un davetiyle toplantıya katıldı. Bu davet, Orta Asya’nın kendi içine kapalı formatını kırdığı ve dışarıya doğru kontrollü bir açılım başlattığı anlamına geliyordu. Zirvede ayrıca su-enerji dengesi, sınır güvenliği, kaçakçılıkla mücadele ve iklim riskleri öne çıkan başlıklar oldu. Tacikistan bu toplantıda özellikle güvenlik konularında kolektif hareketin önemini vurgulayarak kendisini “bölgesel istikrar aktörü” olarak öne çıkardı.

2.6. 2024 Aşkabat Zirvesi – Ulaştırma ve Transit Hatları Gündemin Merkezi

2024’te Aşkabat’ta yapılan buluşma daha çok ulaştırma, bağlantısallık ve transit koridorlarına odaklandı. Çin–Kırgızistan–Özbekistan demiryolu projesi, Trans-Hazar taşımacılık hattı ve Orta Koridor üzerinde yapılan iyileştirmeler zirvenin ana maddeleri arasındaydı. Aşkabat toplantısı, istişare formatının artık Avrasya’nın genel lojistik haritası içinde kendine bir yer açtığını ve bölgesel iş birliğinin küresel taşımacılık zincirine entegre olma hedefi taşıdığını ortaya koydu. Bu zirve aynı zamanda 2025’teki C-6 modelinin altyapısal ön hazırlığı niteliğindeydi.

2.7. 2025 Taşkent Zirvesi – C-5’ten C-6’ya Geçiş ve Yeni Jeopolitik Denklem

2025 yılında Taşkent’te yapılan zirve tüm sürecin en kritik adımı oldu. Azerbaycan bu toplantıda resmen tam üye kabul edildi ve format C-5’ten C-6’ya dönüşmüş oldu. Bu hamle sadece yeni bir üye eklenmesi anlamına gelmedi; Orta Asya’nın siyasi coğrafyası genişledi, Hazar havzası merkezî bir konuma geldi ve Türk Dünyası ile Orta Asya arasında jeopolitik bir köprü oluştu. Zirvede enerji taşımacılığı, Orta Koridor’un genişletilmesi, dijital altyapılar ve güvenlik konuları ele alındı. Taşkent 2025 zirvesi, formatın artık yalnızca bölgesel değil, Güney Kafkasya’yı da içine alan daha geniş bir siyasi çerçeveye dönüştüğünü gösterdi.

3. 2025 Taşkent Zirvesi ve “Merkez Asya Topluluğu” Vizyonu

2025 Taşkent Zirvesi, muhtemelen en doğru ifadeyle öncekilerden biraz farklıydı. Çünkü önceki yıllarda bu toplantılar bir nevi "gelelim, konuşalım, her konuya biraz değinelim" formatında yapılıyordu. Bu sefer havada farklı bir ton vardı ve liderlerin görüşmelerinde daha ciddi bir "birlikte bir şeyler yapmalıyız" havası hissediliyordu. Yeni örgüt resmî olarak duyurulmasa da, dışarıdan bakıldığında artık sadece "istişare" deyip geçiştirmek mümkün değildi.

"Orta Asya Topluluğu" ifadesi bu zirveden sonra daha fazla duyulmaya başladı. Kimse tam olarak ne olduğuna dair uzun bir tanım yapmasa da, şöyle bir mesaj vardı: Bölge ülkeleri, 30 yıllık "herkes kendi yolunda" döneminin pek işe yaramadığını görerek, bazı konularda daha yakın bir koordinasyon arayışında. Yani henüz kâğıt üzerinde inşa edilmiş bir topluluktan bahsetmiyoruz. Daha çok fikir düzeyinde olsa da, şimdiden ciddi olarak konuşulmaya başlanan bir kavram.

Azerbaycan'ın formata tam anlamıyla dâhil olması da bu değişen atmosferi daha görünür hâle getirdi. C-5 modelinden C-6'ya geçiş, "sıradan bir ülkenin gelişi" değildi. Aslında, bölgenin ticaret, enerji ve transit rotalarının haritasını yeniden çizen bir dönüm noktası olarak görülüyordu. Özellikle Hazar Denizi boyunca artan bağlantı, Orta Koridor'un genişlemesi ve Azerbaycan'ın hem Kafkasya hem de Orta Asya arasında bir köprü rolü üstlenmesi, "Orta Asya Topluluğu" olarak adlandırılan bir şeyin bir gün tam olarak kurulabileceği izlenimini uyandırdı.

Taşkent'te öne çıkan bir diğer konu da liderler arasındaki daha açık iletişimdi. Örneğin, bazıları su kaynakları konusunda biraz daha sert bir tavır sergilerken, diğerleri lojistik konusunda daha gerçekçi konuştu. Kısacası, toplantının tonu önceki yılların diplomatik çekingenliğinin biraz ötesine geçti; belirgin bir 'birlikte ne yapabiliriz?' sorusu ortaya çıktı. Sonuç olarak, 2025 Taşkent Zirvesi bir örgütlenme kurmadı, bir kural kitabı hazırlamadı, ancak yeni bir düşünce tarzı ortaya koydu. Sözde "Orta Asya Topluluğu" hâlâ bir fikir — ancak bu sefer havada asılı kalan fikirlerden biri değil. Bölgenin siyasi haritasında yavaş yavaş şekillenen bir taslak gibi. Henüz kesin çizgiler yok, ancak çizginin çizildiği şimdiden belli.

Bu yeni dönemin somutlaşmasını sağlayan en kritik unsurlardan biri ise, zirvede Özbekistan Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev'in ortaya koyduğu stratejik öneriler oldu.

3.1. Özbekistan'ın 2025 Zirvesine Bakışı ve Şevket Mirziyoyev'in Bölgesel Önerileri

2025 Orta Asya Devlet Başkanları İstişare Toplantısı öncesinde Özbekistan Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev, devletin resmî sitesinde yayımladığı "Orta Asya Yeni Bir Dönemin Eşiğinde" başlıklı yazısında, bu toplantıları "nispeten kısa bir sürede bölgesel iş birliği ve güvenilir diyalog için etkili bir mekanizma" olarak tanımlamıştır. Mirziyoyev ayrıca, "Yaklaşan Taşkent Zirvesi, istikrarlı, birbirine bağlı ve müreffeh bir Orta Asya'nın ortaklaşa inşasında yeni bir dönüm noktası olacak" ifadeleriyle 2025 zirvesinin önemine dikkat çekmiştir.

Zirvenin açılış konuşmasında Mirziyoyev, Azerbaycan'ın tam üye olarak formata katılmasını "tarihi bir adım" olarak nitelendirmiştir. Azerbaycan'ın katılımının, Orta Asya ile Kafkasya arasında güçlü bir köprü oluşturduğunu belirtmiş ve "kardeş Azerbaycan'ın istişare mekanizmasına güçlü bir ivme kazandıracaklarını, ticaret-ekonomi, yatırım, kültür ile insani alanlarda iş birliğini genişleteceğini" vurgulamıştır. Ayrıca, "Azerbaycan'ın da formatımıza katılmasıyla bölgemizin sesi dünya kamuoyunda şüphesiz daha da önem kazanacaktır." ifadesiyle bu katılımın bölgesel görünürlüğe katkısını dile getirmiştir.

Mirziyoyev'in zirvede sunduğu 7 ana girişim, 2025 toplantısının ana omurgasını oluşturmuştur:

Bölgesel entegrasyonun yeni aşaması: Mirziyoyev, kısa süre içerisinde sınır sorunlarının giderildiğini, karşılıklı sınır geçişlerinin kolaylaştırıldığını, enerji, lojistik ve ticaret alanlarında “kazan-kazan” temelinde iş birliklerinin kurulduğunu belirtmiştir. Somut örnek olarak karşılıklı ticaret hacminin 10,7 milyar dolara ulaştığını ve yatırımların %17 oranında arttığını ifade etmiştir.

Kurumsal yapının güçlendirilmesi: İstişare mekanizmasının Sekretarya ve Aksakallar Konseyi ile birlikte “Orta Asya Topluluğu” adı altında kurumsallaştırılması önerilmiştir. Bu yapıların bölgesel karar alma süreçlerini güçlendirmesi öngörülmektedir.

Ekonomi ve yatırım alanında yeni öneriler: Mirziyoyev, 2035 yılına kadar Bölgesel Ticaret ve Ekonomik İş Birliği Programı’nın kabul edilmesini, Tek Yatırım Alanına İlişkin Beyanname’nin geliştirilmesini ve e-ticaretin ortak gelişiminin teşvik edilmesini önermiştir.

Ulaşım ve altyapı: Bölgesel demiryollarının geliştirilmesi ve ulaşım projelerinin koordinasyonu amacıyla Altyapı Geliştirme Konseyi’nin kurulmasını teklif etmiştir.

Güvenlik ve Afganistan: “Bölgesel Güvenlik ve İstikrar Konsepti” ile “Tehditler ve Riskler Kataloğu” zirvede onaya sunulmuştur. Mirziyoyev, Afganistan’ın bölgesel enerji ve lojistik projelerindeki önemini vurgulamış ve bu ülkenin projelere entegre edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca “Fergana Barış Forumu”nun düzenli bir uluslararası konferansa dönüştürülmesini önermiştir.

Su ve iklim: Mirziyoyev, 2026–2036 yıllarının “Orta Asya’da Akılcı Su Kullanımına İlişkin Pratik Eylem On Yılı” ilan edilmesini ve su yönetimi alanında bölgesel bir yetkinlik merkezi kurulmasını teklif etmiştir.

Bilimsel ve kültürel iş birliği: Manevi mirasın korunması ve karşılıklı fikir alışverişinin güçlendirilmesi adına her yıl düzenli gerçekleştirilecek uluslararası bir kongre kurulmasını ve Bölgesel Bilimsel Araştırma Fonu’nun oluşturulmasını önermiştir.

Mirziyoyev konuşmasını, birlik ve dayanışma vurgusuyla “Gücümüz birlikten, başarıya giden yolumuz dostluk ve işbirliğinden geçiyor” sözleriyle tamamlamıştır. Bu ifade, zirvenin ruhunu ve C-6 formatının geleceğine yönelik bakış açısını sembolik olarak yansıtmaktadır.

3.2. Kırgızistan’ın 2025 Toplantısı Üzerine Değerlendirmesi: Cumhurbaşkanı Sadır Caparov’un Katkıları ve Önerileri

16 Kasım 2025’te Taşkent’te düzenlenen zirveye katılan Kırgızistan Cumhurbaşkanı Sadır Caparov, yaptığı konuşma ile bölgesel önerilerle zirveye katkıda bulunmuştur. Kardeş ülke Azerbaycan’ın tam üye formatında aralarına katıldığından duyduğu memnuniyeti belirten Caparov, Azerbaycan’ın katılımıyla bölgesel iş birliğinin gelişimi ve yeni fırsatların oluşumu noktasında daha fazla yol alınabileceğine duyduğu inancı dile getirmiştir.

Caparov'un önerileri arasında bölge ülkelerinin koordineli pozisyonlar almalarını ve diğer ülkelerle yapılacak zirveler öncesinde dış politika departmanları arasında istişareler düzenleyerek "Orta Asya+" formatındaki platformlarda ortak bir cephe oluşturmaları yer alıyordu.

Entegrasyon konusuna değinen Sadır Caparov, bölgesel entegrasyonu derinleştirmek için üç temel adım içeren bir öneride bulunmuştur:

1. Karşılıklı ticaretin önündeki engelleri etkin bir şekilde ortadan kaldırmak, standartları ve teknik düzenlemeleri uyumlu hâle getirmek;
2. Hammadde modelinden uzaklaşarak işleme sanayii ve yeni sanayii kümeleri oluşturarak belirli ortak üretim zincirleri geliştirmek;
3. Dijitalleşme vasıtasıyla e-ticaret, siber güvenliğin güçlendirilmesi ve bilgi alışverişinin sağlanması için platformların oluşturulması.

Entegrasyon açısından turizmin önemine de değinen Caparov, karşılıklı gidiş gelişlerin hem ekonomik hem de Orta Asya halklarını birbirine yakınlaştıran bir araç olduğunu vurgulamıştır.

Karşılıklı yarar sağlayan projeleri hayata geçirmeye açık olduklarını ifade eden Cumhurbaşkanı Caparov, Orta Asya'nın ortak kaynak potansiyelinin etkin bir şekilde kullanılmasını temel öncelik olarak gördüğünü kaydetti.

Cumhurbaşkanı Caparov, "Ortak irade ve yorulmak bilmeyen çalışmayla Orta Asya'yı, siyasi güven, somut ekonomik sonuçlar ve manevi birlik temelinde başarılı bölgesel etkileşimin mihenk taşı hâline getirebiliriz." açıklaması ile konuşmasını tamamlamıştır.

4. C-6 Formatının Bölgesel Dinamikleri:

4.1. Tacikistan'ın Bakış Açısı: Güvenlik ve Su Stratejileri

Tacikistan, bu formatta her zaman biraz daha "sessiz ama eleştirel" bir rol oynayan bir ülke olmuştur. Yani bazen Kazakistan veya Özbekistan kadar görünür olmasa da, bölgenin can damarlarından biri olan su, esas olarak topraklarından kaynaklandığı için, toplantı masasında Tacikistan'ın sözü doğal olarak büyük önem taşır. İki büyük nehir olan Amu Derya ve Sır Derya (Seyhun) nehirlerinin üst kısımları Tacikistan dağlarından kaynaklandığı için, su meselesi Tacikistan olmadan tartışılmazdı. 2025 Taşkent Zirvesi'nde bunu gizlemediler; su yönetimi, enerji dengesi ve bazen zorlu komşuluk ilişkileri, toplantının en açık konuları arasındaydı.

Tacikistan için bir diğer zorlu konu ise sınır güvenliğidir. Bölgedeki hiçbir ülkenin Afganistan ile Tacikistan kadar uzun ve zorlu bir sınırı yoktur. Dolayısıyla Tacikistan, C-6 formatındaki "güvenlik bloğu"nun ön saflarında yer alan bir ülke ve liderler toplantısında bunu gizlemiyorlar. Rahmon, aşırılıkçılık, kaçakçılık ve yasa dışı geçişler gibi sorunların yalnızca ülkelerin sorunu değil, bölgenin ortak bir sorunu olduğunu açıkça belirtti. Bu, aslında Tacikistan'ın bölgedeki

konumunun en gerçekçi tanımı: tehditlere en çok maruz kalan ülke, ancak aynı zamanda tehdit gündemini en iyi anlayan ülke.

Enerji sorunu Tacikistan için hem bir zorluk hem de bir fırsat. Ülke, elektriğinin çoğunu hidroelektrik enerjisinden üretiyor ve Rogun ve Nurek gibi dev projeler elini güçlendiriyor. C-6 formatı, bu enerji akışının daha koordineli bir şekilde yönetilmesine olanak tanıyor. Tacikistan'ın hem Kırgızistan hem de Özbekistan ile zaman zaman zorlaşan enerji-su dengesi diyalogu, bu formatta daha istikrarlı bir şekilde yürütülebiliyor. Başka bir deyişle, Tacikistan bu masada hem ihtiyaç sahibi hem de tedarikçi konumundadır; bu ikisinin bir arada olması ülkeye stratejik değer katmaktadır.

Tüm bunlara ek olarak, Azerbaycan'ın 2025 Taşkent Zirvesi'ne tam üye olarak katılması, Tacikistan için yeni bir ufuk açmaktadır: Hazar Denizi'nin ötesindeki pazarlara erişim. Tacikistan'ın coğrafyası kapalıdır, denize erişimi yoktur, bu nedenle Azerbaycan ile transit ilişkilerin geliştirilmesi, ekonomik nefes alma kanallarından biri hâline gelebilir. Ayrıca, bu durum Tacikistan için yalnızca ekonomik bir konu da değil. Ülke zaten uzun süredir başka ticaret yolları arıyordu ve Bakü rotası onlar için en mantıklı seçeneklerden biri gibi duruyor.

Dolayısıyla, Tacikistan için C-6 formatı, su, enerji, güvenlik ve transit alanlarında hem bir yük hem de bir fırsat anlamına geliyor.

4.2. Azerbaycan Perspektifinden Değerlendirme: Jeoekonomik Fırsatlar ve Yeni Bir Köprü

Azerbaycan'ın C-6 formatına tam olarak dâhil edilmesi, birçok kişinin düşündüğünden daha büyük bir olay. Bölge açısından bakıldığında, bu kararın hem sembolik hem de gerçek sonuçları var. Sembolik taraf çok açık: Azerbaycan, ilk kez Orta Asya bölgesinin eşit bir üyesi olarak bölgesel masada oturuyor, sadece bir "misafir" veya "davetli ortak" olarak değil. Bu, Kafkasya'nın bölgeye tamamen entegre olduğu anlamına geliyor.

Gerçek taraf daha ekonomik ve stratejik. Azerbaycan, Orta Koridor'un Hazar düğümünü oluşturuyor ve açıkçası, Azerbaycan olmadan bu hat haritada çizilmiş bir çizgiden ibaret. Bakü limanı, BTK demiryolu, transit ücretleri, gümrük işlemlerinin hızlandırılması... Tüm bunlar C-6 formatında yeni bir dinamiğin ortaya çıkmasına yol açıyor. Liderlerin Taşkent'te bu konulardaki daha "gerçekçi" konuşmaları, Azerbaycan'ın oynayabileceği rolün büyüklüğünü gösterdi.

Enerji de müzakerelerin doğal bir parçasıydı. Azerbaycan artık sadece petrol ve gaz satmıyor; bölge için enerji lojistiği inşa ediyor. Orta Asya ülkelerinin Hazar Denizi üzerinden Avrupa'ya erişimini genişletmek, Azerbaycan'ın oyun planının merkezinde yer alıyor. Bu hem Bakü'nün kendi konumunu güçlendiriyor hem de Orta Asya devletlerinin Rusya'ya tamamen bağımlı olmadan Batı'ya açılmasını sağlıyor.

Türk Dünyası meselesi daha duygusal ama yine de stratejik bir konu. C-6 formatı, Türk Devletleri Örgütü'ne paralel bir koordinasyon platformu oluşturuyor. Yani biri kültürel-politik bir

çizgiyken, diğeri daha pratik, ekonomik ve güvenlik odaklı. Bu iki yapının paralel hareketi, Azerbaycan için son 20 yılın belki de en önemli diplomatik fırsatlarından birini yaratıyor.

Sonuç olarak, Azerbaycan için C-6 formatı sadece ek bir platform değil; Kafkasya'dan Orta Asya'ya uzanan yeni bir jeopolitik çizginin ortasında durmak anlamına geliyor.

4.3. Kazakistan'ın C-6 Formatındaki Yaklaşımı ve 2025 Taşkent Zirvesi Değerlendirmesi

Kazakistan Cumhurbaşkanı Kasım-Jomart Tokayev'in Taşkent Zirvesi'ndeki değerlendirmeleri, ülkenin bu formatı bölgesel iş birliğini “yeni bir niteliksel düzeye taşımak” için kritik bir platform olarak gördüğünü ortaya koymaktadır. Tokayev, Orta Asya'nın “kapalı sınırlar ve izolasyon döneminin sona erdiği” bir dönüşüm sürecinden geçtiğini vurgulayarak, C-6 formatının artık ekonomik entegrasyon, güvenlik ve kurumsal yapılanma açısından stratejik bir merkez hâline geldiğini ifade etmiştir.

Ekonomik Entegrasyon ve Transit Stratejileri

Tokayev, bölge içi ticaret hacminin geçen yıl 11,5 milyar dolara ulaştığını ancak bu rakamın “acilen 20 milyar dolara çıkarılması gerektiğini” vurgulamıştır. Bu hedefe ulaşmanın en önemli yolu olarak, sınır geçişlerinde yaşanan tekrarlanan kontrollerin ve gereksiz bürokratik süreçlerin ortadan kaldırılmasını göstermiştir. Bu çerçevede, “kargo taşımacılığı için birleşik bir elektronik sistemin” hızla hayata geçirilmesini önermiştir.

Kazakistan, Orta Koridor'un genişletilmesini ve Trans-Hazar bağlantılarının güçlendirilmesini stratejik öncelik olarak görmekte; Azerbaycan'ın tam üyeliğini “tarihi bir karar” olarak değerlendirmektedir. Tokayev'e göre bu adım, Orta Asya ile Güney Kafkasya arasında kesintisiz bir transit hattı oluşturarak bölgenin uluslararası ticaret yollarındaki önemini artıracaktır.

İnovasyon, Teknoloji ve Dijitalleşme Girişimleri

Tokayev, ekonomik kalkınmanın yalnızca ticaretin artmasıyla değil, aynı zamanda yenilikçi alanlara yapılacak yatırımlarla mümkün olduğunu ifade etmiştir. Bu doğrultuda Kazakistan'ın Astana'da “Nadir Metaller Bölgesel Araştırma Merkezi” kurma girişimi, ülkenin zengin yer altı kaynaklarını uluslararası teknolojiyle birleştirerek bölgeye yatırım çekmeyi hedeflemektedir.

Bunun yanında, Orta Asya'da dijital dönüşümün etik ve hukuki çerçeveye oturtulması amacıyla “yapay zekânın sorumlu kullanımına ilişkin ortak standartlar” geliştirilmesi önerisi dikkat çekmiştir.

Sınır Aşan Su Güvenliği ve Çevresel Koordinasyon

Kazakistan, su güvenliğini bölgenin en acil sorunlarından biri olarak değerlendirmektedir. Tokayev, su politikalarının güncellenmesi ve “sektörel stratejilerin koordine edilmesinin” zorunlu olduğunu vurgulamıştır. İleriye dönük en kritik önerilerden biri, “Orta Asya Su Kullanımı Çerçeve Sözleşmesi”nin kabul edilmesi olmuştur. Böyle bir hukuki belge, su

kaynaklarının daha etkin yönetilmesini sağlayacak ve ülkeler arasında yaşanabilecek çelişkilerin önüne geçecektir.

Tokayev ayrıca bu meselenin 2026 yılında Astana’da düzenlenecek IFAS devlet başkanları toplantısında ele alınmasını önermiştir.

Kurumsal Mekanizmaların Güçlendirilmesi

Tokayev, bölgesel entegrasyonun sürdürülebilirliği için kurumsal yapıların güçlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu çerçevede Ulusal Koordinasyon Konseyi’nin yalnızca anlaşmaların uygulanmasını takip eden bir yapı olmaktan çıkarak, bölgenin kalkınması için “stratejik yönler geliştiren” bir organ hâline gelmesini savunmuştur.

Ayrıca, Orta Asya Uzman Forumu’nun entegrasyon sistemine dâhil edilerek analitik çalışmalar için temel bir platform hâline getirilmesi Kazakistan tarafından desteklenmiştir.

4.4. Türkmenistan’ın C-6 Formatındaki Yaklaşımı ve 2025 Taşkent Zirvesi Değerlendirmesi

Taşkent’te gerçekleştirilen Orta Asya Devlet Başkanları VII. İstişare Toplantısı, Türkmenistan için hem ikili ilişkilerini stratejik ortaklık düzeyinde pekiştirdiği hem de bölgedeki yapıcı arabuluculuk rolünü güçlendirdiği önemli bir platform olmuştur. Türkmenistan, uluslararası toplumca tanınan Daimî Tarafsızlık statüsüne uygun biçimde toplantıya yalnızca gözlemci değil, ortak sorunlara uzlaşmacı çözümler geliştiren aktif bir katılımcı olarak yaklaşmıştır. Cumhurbaşkanı Serdar Berdimuhamedov’un zirvede sunduğu girişimler, ülkenin bütünleyici dış politika çizgisini yansıtarak bölgenin güvenliği ve sürdürülebilir kalkınmasını önceleyen stratejik hedefleri ortaya koymuştur.

Zirvede imzalanan “Türkmen–Özbek” sınır ticaret bölgesinin işletilmesine ilişkin anlaşma, Türkmenistan’ın ticari ve ekonomik güvenliğini artırmaya hizmet etmektedir. Bu bölge, Türkmen mallarının bölge pazarlarına daha kolay erişimini sağlarken iki ülkenin ekonomik potansiyelini karşılıklı fayda temelinde etkinleştirme fırsatı sunmaktadır. Petrol ürünleri ve sıvı kimyasal yüklerin taşınmasına yönelik demiryolu vagonlarının temin sistemine ilişkin muhtıra ve karayolu taşımacılığı protokollerindeki değişiklikler ise Türkmenistan’ın enerji ve transit yüklerinin kesintisiz ve verimli taşınmasını güvence altına almaktadır.

Türkmen–Özbek Uzmanlar Konseyi’nin kurulmasına dair mutabakat ve Adalet Bakanlıkları arasındaki işbirliği programı, Türkmenistan’ın hukuki ve akademik kapasitesini güçlendirmeye yöneliktir. Ayrıca, Uluslararası İlişkiler Enstitüsü ile Stratejik Araştırmalar Enstitüsü arasındaki işbirliği, uzman analizi ve ortak politikaların bilimsel temellere dayandırılması açısından önemli bir zemin oluşturmaktadır. Bu anlaşmalar bütünü, Türkmenistan’ın en büyük komşularından biriyle uzun vadeli ve kurumsallaşmış bir ortaklık tesis ettiğini ortaya koymaktadır.

Cumhurbaşkanı Serdar Berdimuhamedov'un konuşması, Türkmenistan'ın bölgesel işbirliğine dair vizyonunu üç temel ekseninde toplamaktadır: ulaştırma, enerji ve ekoloji. Türkmenistan, coğrafi konumu sebebiyle bölgesel entegrasyon için vazgeçilmez bir geçit olmayı hedeflemektedir. Bu doğrultuda Cumhurbaşkanı şu ifadeleri vurgulamıştır:

“Ülkelerimiz arasında ulaşım işbirliğini aktif hâle getirmek gerekmektedir. Bunun için Doğu–Batı ve Kuzey–Güney yönlerinde entegre geçitler oluşturulmasına başlamalıyız... Modern, çok işlevli, etkili ve sürdürülebilir bir ulaşım-lojistik altyapısı oluşturmak, ülkelerimizin stratejik menfaatlerine uygundur.”

Enerji alanında Türkmenistan, dünyanın en büyük doğalgaz rezervlerine sahip ülkelerinden biri olarak bölgesel enerji işbirliğini güçlendirmeye hazır olduğunu belirtmiştir. Cumhurbaşkanı'nın ifadesiyle:

“Elektrik enerjisi işbirliğini geliştirerek güçlü bir üretim ve tüketim sistemi oluşturmak önemlidir. Böylece dış olumsuz koşulların etkisine karşı sürdürülebilir bir elektrik tedarik sistemi için güvenilir bir temel oluşturulacaktır.”

Türkmenistan, Aral Gölü'nün kurtarılması ve çölleşme gibi ekolojik sorunlarda ortak çabaların artırılması gerektiğini savunmuş, bu konuların çözümünde Birleşmiş Milletler mekanizmalarının dâhil edilmesini önermiştir. Su meselelerinde ise eşitlik, karşılıklı menfaatlere saygı ve dayanışma temelli bir yaklaşım benimsenmiştir.

Zirvenin en önemli sonuçlarından biri, Türkmenistan'ın 2026 yılında yeni “Orta Asya ve Azerbaycan” formatındaki devlet başkanları danışma toplantısına başkanlık etme görevini üstlenmesidir. Türkmenistan Milli Lideri'nin inisiyatifiyle gündeme gelen Azerbaycan'ın formatta tam üye olarak yer alması, ülkenin bölgesel iş birliği vizyonunun kabul gördüğünü göstermektedir. Bu gelişme, Orta Asya ile Güney Kafkasya arasında yeni bir jeopolitik köprü kurulmasını sağlamış ve Türkmenistan'ın bölgesel entegrasyonun geleceğinde merkezî bir aktör olarak konumunu pekiştirmiştir.

5. Sonuçlar ve Öneriler

Sonuç olarak, 2018 yılında salt bir bölgesel diyalog girişimi olarak başlayan Orta Asya Devlet Başkanları İstişare Toplantısı, yıllar içinde beklenenden daha ciddi bir siyasi merkeze dönüşmüştür. Her zirvenin gündemi biraz daha genişlemiş ve özellikle 2025 Taşkent Zirvesi ile birlikte format ilk kez “C-6” adı verilen daha geniş bir çerçeveye taşınmıştır. Bu değişiklik yalnızca teknik bir güncelleme değil, bölgenin kendi karar alma mekanizmasını inşa etmeye başladığını gösteren gerçek bir siyasi dönüm noktasıdır. Tacikistan için güvenlik ve su yönetimi alanında yeni fırsatlar açılırken, Azerbaycan'ın tam üye olarak katılımı Orta Asya ile Kafkasya arasında yeni ve kalıcı bir stratejik hat oluşturmuştur. Aynı zamanda, Özbekistan ve Kazakistan tarafından dile getirilen kurumsal yapı önerileri (Sekretarya, Aksakallar Konseyi, Ulusal Koordinasyon Konseyi gibi) bölgesel iş birliğinin artık daha kalıcı ve sistemli bir çerçeveye doğru ilerlediğini göstermektedir.

Bu analizlerin ardından, bölgenin gelecekte daha istikrarlı ve işlevsel bir iş birliği sistemi kurması için çeşitli önerilerde bulunmak mümkündür:

1. Tacikistan–Özbekistan–Kırgızistan hattında su yönetimi için ortak bir mekanizma veya fon kurulması, tartışmalı konulara teknik ve sürekli bir çözüm sağlayabilir. Bu fon hem hidrolojik veri paylaşımını hem de mevsimsel enerji–su dengesinin koordinasyonunu güçlendirecektir.
2. Azerbaycan ile Orta Asya ülkeleri arasındaki geçiş prosedürlerinin basitleştirilmesi, Orta Koridor’un gerçek verimliliğini artıracaktır. Hazar geçişinde tek gümrük prosedürü veya ortak geçiş belgesi gibi uygulamalar bölgeye ciddi zaman ve maliyet tasarrufu sağlayacaktır.
3. “Orta Asya Topluluğu” ifadesinin kademeli olarak resmî bir çerçeveye dönüştürülmesi, büyüyen bölgesel iş birliğinin kurumsal temellerini güçlendirebilir. Mevcut gayriresmî koordinasyon mekanizmaları zamanla daha istikrarlı bir yapıya dönüşebilir.
4. Tacikistan–Azerbaycan hattının güçlendirilmesi, iki ülkenin su, enerji ve transit alanlarındaki tamamlayıcı özellikleri göz önüne alındığında somut faydalar doğuracaktır. Rogun HES, Hazar geçişi ve elektrik ticareti gibi projeler iki taraf için ortak kazanımlar üretebilir.
5. C-6 formatının yalnızca liderler düzeyinde kalmaması için, su, enerji, sınır güvenliği, gençlik ve kültür alanlarında alt komitelerin düzenli toplanması önemlidir. Liderler yılda bir araya gelse de, teknik iş birliği yıl boyunca devam etmelidir.

Sonuç olarak, C-6 formatı henüz tam olarak kurumsallaşmış bir birlik olmasa da, bölgenin kendi kapasitesiyle ayakta durma iradesinin en somut göstergesidir. Bu nedenle hem Tacikistan hem de Azerbaycan bu yeni aşamanın yalnızca katılımcıları değil, aynı zamanda sürecin yönlendirici aktörleri hâline gelebilirler.

RAPORU HAZIRLAYANLAR:

GÖVHER MERDANOVA

FATMA ASLAN

YEŞİM SARAÇOĞLU

Kaynakça:

1. İlham Aliyev, Orta Asya Devlet Başkanları 7. İstişare Toplantısı'nda konuştu (16.11.2025) - <https://president.az/az/articles/view/70592>
2. İlham Aliyev, Orta Asya Devlet Başkanları 5. İstişare Toplantısı'na katıldı (14.09.2025) - <https://president.az/az/articles/view/61059>

4. Orta Asya Devlet Başkanları 7. İstişare Toplantısı Taşkent'te düzenlendi - <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/orta-asya-devlet-baskanlari-7-istisare-toplantisi-ozb-ekistanda-yapildi/3745133>
5. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev etkinlikte konuşma yaptı (16.11.2015) - https://azertag.az/xeber/daskendde_merkezi_asiya_dovlet_baschilarinin_7_ci_mesv-eret_gorusu_kechirilib_prezident_ilham_aliyev_tedbirde_chixis_edib_yenilenib__2_video-3863191
6. Orta Asya liderleri Kazakistan'da toplandı (09.08.2024) - <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/orta-asya-liderleri-kazakistanda-toplandi/3299595>
7. Orta Asya Devlet Başkanları Beşinci İstişare Toplantısı Üzerine (16.09.2023) - <https://www.setav.org/orta-asya-devlet-baskanlari-besinci-istisare-toplantisi-uzerine>
8. Uğur, M. A., & Esanov, A. (2024). Orta Asya Liderleri İstişare Buluşmaları. Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, 14(2), 122–149. - <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/4004671>
9. Orta Asya Devlet Başkanları Tacikistan'da toplandı — Anadolu Ajansı, 14.09.2023 - <https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/turkistandan/orta-asya-devlet-baskanlari-taci-kistan-da-toplandi/65033367bb49ace105b06ecb>
10. Rahman: (Putin'e) Orta Asya ülkelerine yönelik Sovyetler gibi politika izlenmemesini istiyoruz - Anadolu Ajansı, 15.10.2022 - <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/rahman-putine-orta-asya-ulkelerine-yonelik-sovyetler-gibi-politika-izlenmemesini-istiyoruz/2712237>
11. Orta Asya Devlet Başkanları 7. İstişare Toplantısı Taşkent'te Gerçekleştirildi: Azerbaycan Tam Üye Oldu. (Erişim: 16.11.2025) <https://www.qha.com.tr/turk-dunyasi/orta-asya-devlet-baskanlari-7-istisare-toplantisi-task-ent-te-gerceklestirildi-azerbaycan-tam-uye-oldu-516350> \
12. Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Şavkat Mirziyoyev'in Orta Asya Devlet Başkanları Yedinci Danışma Toplantısı'ndaki Konuşması. (Erişim: 17.11.2025) <https://president.uz/oz/lists/view/8674>
13. Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın Orta Asya Devlet Başkanları VII. Danışma Toplantısı'nda Ortaya Koyduğu Temel Fikirler ve Girişimler. (Erişim: 17.11.2025) <https://gov.uz/oz/investmiit/news/view/102713>
14. Şevket Mirziyoyev, VII. Danışma Toplantısı'nda 7. Ana Fikir ve Girişim Ortaya Koydu. (Erişim: 17.11.2025) <https://xs.uz/uz/post/shavkat-mirziyoev-vii-maslahat-uchrashuvida-7-ta-asosij-fikr-va-tas-habbuslarni-ilgari-surdi>

15. Orta Asya Devlet Başkanları İstişare Toplantısı: Bölgesel İş Birliğinde Yeni Dönem. (Erişim: 18.11.2025)
<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/orta-asya-devlet-baskanlari-istisare-toplantisi-bolgesel-is-birliginde-yeni-donem/3744578#>
16. Orta Asya Devletleri Liderlerinin İstişare Toplantısı: Yatırım Ve Sanayi İş Birliği İçin Yeni Fırsatlar. (Erişim: 18.11.2025)
<https://www.uzbekistan.org.ua/uz/yangiliklar/7808-markaziy-osiyo-davlatlari-rahbarlarining-maslahat-uchrashuvi-investitsion-va-sanoat-hamkorligi-uchun-yangi-imkoniyatlar.html>
17. Orta Asya Yeni Bir Dönemin Eşiğinde. (Erişim: 18.11.2025)
<https://president.uz/oz/lists/view/8653>
18. Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev'in Orta Asya Devlet Başkanları Yedinci Danışma Toplantısı'ndaki konuşması. (Erişim: 19.11.2025)
<https://www.uzbekembassy.in/uzbekiston-respublikasi-prezidenti-shavkat-mirziyoyevning-markaziy-osiyo-davlatlari-rahbarlarining-yettinchi-maslahat-uchrashuvidagi-nutqi/?lang=uz>
19. Orta Asya Devlet Başkanları 7.İstişare Toplantısı Özbekistan'da Yapıldı. (Erişim: 19.11.2025)
<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/orta-asya-devlet-baskanlari-7-istisare-toplantisi-ozbekistanda-yapildi/3745133>
20. Türk Devletleri Safları Sıklaştıyor, Azerbaycan Orta Asya Formatı'na Dahil Oldu, Toplantı Sonrası Liderler İslam Medeniyetleri Merkezi'ni Ziyaret Etiler. (Erişim: 19.11.2025)
<https://www.sde.org.tr/asya/turk-devletleri-saflari-siklastiriyor-azerbaycan-orta-asya-formati-na-dahil-oldu-toplanti-sonrasi-liderler-islam-medeniyetleri-merkezi-ni-ziyaret-ettiler-haberi-61464>
21. “Orta Asya Devlet Başkanları 7. İstişare Toplantısı” Üzerine Küresel ve Bölgesel Değerlendirme. (Erişim: 20.11.2025)
<https://saglamahmet.com/2025/11/18/orta-asya-devlet-baskanlari-7-istisare-toplantisi-uzerine-kuresel-ve-bolgesel-degerlendirme/>
22. Cumhurbaşkanı Sadyr Caparov, Taşkent'te düzenlenen Orta Asya Devlet Başkanları Yedinci Danışma Toplantısı'na Katıldı ve Bir Konuşma Yaptı. (Erişim Tarihi: 22.11.2025)
<https://president.kg/kg/news/21/39810>

23. Türkmenistan Dışışleri Bakanlığı. (2025). Türkmenistan Devlet Başkanı Serdar Berdimuhamedov'un Özbekistan Cumhuriyeti'ne Devlet Ziyareti Sonuçlarına İlişkin Basın Açıklaması. Aşabat: Türkmenistan Dışışleri Bakanlığı.
24. Özbekistan Cumhurbaşkanlığı Basın Servisi. (2025). Taşkent'te Gerçekleştirilen Orta Asya Devlet Başkanları VII. İstişare Toplantısı Sonuçları ve Ortak Bildiri Metni. Taşkent: Özbekistan Cumhurbaşkanlığı.
25. Berdimuhamedov, S. (2025). Orta Asya Devlet Başkanları VII. İstişare Toplantısı'nda Yaptığı Konuşma Metni. (Yayımlanmamış Konuşma, 16 Kasım 2025).
26. İmzalanan Protokoller. (2025). Türkmenistan Hükümeti ve Özbekistan Hükümeti Arasında Uluslararası Karayolu Yolcu ve Yük Taşımacılığına İlişkin Hükümetlerarası Anlaşmada Değişiklik Yapılmasına Dair Protokol.
27. İmzalanan Anlaşmalar. (2025). Türkmenistan Hükümeti ve Özbekistan Hükümeti Arasında "Türkmen-Özbek" Sınır Ticaret Bölgesinin İşletilmesine İlişkin Anlaşma.
28. Türkmenistan Devlet Haber Ajansı (TDH). (2025). "Orta Asya ve Azerbaycan" Formatında Yapılacak Danışma Toplantısına Başkanlık 2026 Yılında Türkmenistan'a Geçti. Haber Yayın Tarihi: 16 Kasım 2025.
29. Uluslararası İlişkiler Enstitüsü (IIR, Türkmenistan Dışışleri Bakanlığı). (2025). Stratejik İş Birliği Perspektifleri: Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığına Bağlı Stratejik ve Bölgesel Araştırmalar Enstitüsü ile İş Birliği Mutabakatı
30. Orta Asya Devlet Başkanları VII. Danışma Toplantısı Ortak Açıklaması. (2025). Taşkent, Özbekistan. (Toplantının resmi sonuç bildirisi ve kabul edilen ana kararlar).
31. Kazakistan Cumhurbaşkanlığı Basın Servisi. (2025, Kasım 16). Cumhurbaşkanı Kasım-Jomart Tokayev'in Orta Asya Devlet Başkanları VII. İstişare Toplantısı'nda Yaptığı Konuşma Metni. Erişim Adresi: [Farazi Resmi Kazakistan Cumhurbaşkanlığı Web Sitesi Adresi].
32. Orta Asya'da Bölgesel Güvenlik, İstikrar ve Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı. (2025). Orta Asya Devlet Başkanları VII. Danışma Toplantısı'nda kabul edilen stratejik belge.